

EFOP-3.4.3-16-2016-00014

Mogyoródi Emese

A Szókratész-per

Jelen tananyag a Szegedi
Tudományegyetemen készült az Európai
Unió támogatásával.

Projekt azonosító: EFOP-3.4.3-16-2016-00014

Szegedi Tudományegyetem
Cím: 6720 Szeged, Dugonics tér 13.
www.u-szeged.hu
www.szechenyi2020.hu

SZÉCHENYI

MAGYARORSZÁG
KORMÁNYA

Európai Unió
Európai Szociális
Alap

BEFEKTETÉS A JÖVŐBE

EFOP-3.4.3-16-2016-00014

A SZÓKRATÉSZ-PER

Dr. habil. Mogyoródi Emese

9. Téma

Platón: *Euthüphrón*

Szegedi Tudományegyetem
Cím: 6720 Szeged, Dugonics tér 13.
www.u-szeged.hu
www.szechenyi2020.hu

SZÉCHENYI 2020

MAGYARORSZÁG
KORMÁNYA

Európai Unió
Európai Szociális
Alap

BEFEKTETÉS A JÖVŐBE

Jelen tananyag a Szegedi Tudományegyetemen készült az Európai Unió támogatásával. Projekt azonosító: EFOP-3.4.3-16-2016-00014

9. TÉMA: PLATÓN: EUTHÜPHRÓN

Mogyoródi Emese

2. Lecke

A mű relevanciája a perhez

15 – 20 PERC

Az *Euthüphrón* igen egyszerűnek látszó, ám több szempontból is zavarba ejtő dialógus. Azon művek sorába tartozik, ahol Platón bemutatja Szókratész **elenkhtikus** vagy **aporetikus módszerét**, miközben beszélgetőpartnerével egy erényt próbálnak meghatározni. Ez az erény a platóni filozófia szempontjából kiemelkedően fontos, mégis rejtélyes erény: **az istenesség (jámბorság, vagy vallásosság) (hosziotész, euszebeia)**. Ez az erény ugyanis semelyik más dialógusban nem kerül ennyire előtérbe, és viszonya a platóni kardinális erényekhez (okosság, igazságosság, bátorság, mértékletesség) nem elég világosan tisztázott. A dialógusban az **istenesség és az igazságosság** viszonya kerül középpontba, de ez csak tovább bonyolítja a helyzetet, minthogy az igazságosság kapcsolata a többi erénnyel sem egészen egyértelmű a platóni életműben.

Az **igazságosságot** (*dikaiooszüné*, vagy *to dikaion*) és az **istenességet** Platón több dialógusában is együtt említi, viszonyuk azonban nem egyértelmű (*Kritón* 54b, *Az állam* 368b, 615b, *Theaitétosz* 176b, *Az államférfi* 301d, *Törvények* 663b, 959b).

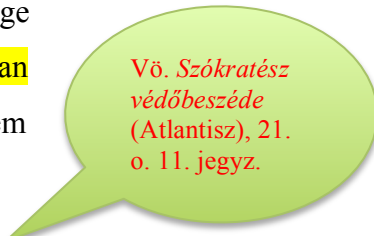
A felvethető értelmezési problémák tehát a következők:

- tekintettel arra, hogy a dialógus *aporiával* végződik, azaz nem sikerül definiálni az istenességet, **milyen következtetéseket vonjunk le belőle a szókratészi istenesség fogalmára vonatkozóan?**

- **hogyan világíthatja meg a dialógus Szókratész perét?** hiszen nyilvánvaló, hogy relevánsnak kell lennie annak értelmezéséhez, mivel épp arról az erényről van szó, amelyiknek a megsértésével vádolták Szókratészt.

A dialógus tétje

A mű nagyjából egyharmada telik el azzal, hogy Szókratész megpróbálja rávezetni Euthüphrón a fogalmi meghatározás alapvető kritériumaira, ami eleve **éles kontrasztban áll Euthüphrón mint állítólagos vallási szakértő tudásával, főként elképesztő magabiztosságának fényében** (vö. 4b, 4e-5a, 6b-c, 9b, 9e, stb.). Euthüphrón magabiztossága – annak tudata, hogy nem tévedhet arra vonatkozóan, vajon nem épp azzal követ-e el istentelenséget, hogy feljeleníti az apját, mivel úgy véli, tökéletesen tisztában van vele, mi a vallási kötelezettsége ebben az esetben – már csak azért is feltűnő, mert **a szóban forgó eset meglehetősen problematikus**. Az apja ugyanis nem véletlenül küldetett a vallási előjáróhoz, hogy tanácsot kérjen tőle, mit is kellene tennie a gyilkossal (4c-d). A rokonok sem véletlenül állítják, hogy istentelen dolog feljelenteni egy apát (4d-e); Szókratész sem véletlenül döbben meg a fiú eljárásán, és teszi szavá, hogy Euthüphrón minden bizonnyal nagyon érthet a vallás kérdéseire, ha fel sem merülnek benne kétségek eljárása jogosságát illetően (4e).

Vö. Szókratész védőbeszéde (Atlantisz), 21. o. 11. jegyz.

Észre kell vennünk, hogy a dialógus tétje egyáltalán nem elméleti: nem egyszerűen arról van szó, vajon Euthüphrón képes-e filozófiai szempontból adekvát és pontos definíciót adni az istenességről, hanem arról, hogy **a szóban forgó erényre vonatkozó tudása egyáltalán elégséges-e hozzá, hogy egy ilyen súlyos kérdésben határozott döntést hozzon**. Hiszen ha téved arra vonatkozóan, hogy az apja tette egyáltalán istentelenségnek tekinthető-e (ami feltételezi, hogy világos – *általános* – fogalmat alkotott az istentelenségről), akkor egy ártatlan embert citál bíróság elé és adott esetben ítéltet el, vagyis maga válik gyilkossá, még hozzá apagyilkossá. Szókratész Euthüphrónnal folytatott beszélgetésének tehát Euthüphrón számára **egzisztenciális jelentősége van**: ha láthatólag olyan fontos számára a vallási tisztaság, amilyen (vö. 4b-c), akkor jobb, ha valóban tisztában van vele, miben is áll az istenesség, miben nem. A dialógus végére Euthüphrón talán felismeri ezt (azaz felismeri *tudatlanságát* az istenes természetére vonatkozóan), de ezt a szöveg nem jelzi egyértelműen. Számunkra azonban

Lásd: 4. Téma, 2. Lecke

Euthüphrón magabiztosságának és tudatlanságának kontrasztjával világosan jelzi, hogy Szókratész nem pusztán akadémikuskodásból faggatja Euthüphrón, s hogy annak, aki hozzá hasonló helyzetben van (azaz: egy ember életét érintő, vallással kapcsolatos döntést kell hoznia), komolyan tisztában kell lennie a vallási kötelezettség mibenlétével.

Az istenesség fogalmi meghatározásának nehézségei

Az I. rész tanulsága tehát részben az, hogy Euthüphrónnak fogalma sincs róla, mit is jelent egy **általános fogalmi meghatározás**. Nem érti, hogy

- egy általános fogalom példája (egy esete) nem meríti ki a fogalmat;
- politeista vallási környezetben **nem lehet az istenesség kritériumává tenni azt, hogy „kedvelik az istenek”**, mert ami kedves az egyik istennek, az nem biztos, hogy kedves egy másiknak;
- még ha az istenek általi „kedvelést” az istenes kritériumává tehetnénk is azáltal, hogy a „minden isten által kedvelt” megszorítást alkalmazzuk rá, ez nem sokat árul el az istenes **lényegéről**, mert csak egy (külsődleges) tulajdonságát adja meg, és nem magyarázza meg, hogy *miért* kedvelik az istenek.

Vö. Szókratész
védőbeszéde
(Atlantisz),
33.o. 37.
jegyz.

Ez a kérdéskör az első dokumentált felvetése annak a problémának, mely a középkor óta számos etikai gondolkodót foglalkoztatott:

„A kérdés meglehetősen előkelő szerepet játszott a modern kor etikai problémáiban is. Hisz ez a kérdés is valójában azt firtatja, hogy **vajon a vallásos tett és tágabb értelemben az erény jogos és igaz voltát abból az egyszerű tényből meríti-e, hogy parancsolat, vagy pedig azért parancsolat, mert valamiféle lényegi belső jogossággal rendelkezik**. Vajon Isten parancsolatai önkényesek? A morális kötelességet vajon a törvény előírásai teremtik meg?” (A. E. Taylor: *Platón*. Osiris Kiadó, Budapest 1997, 216.o.).

Itt lényegében **vallás és erkölcs** viszonyáról van szó: vajon létezik-e Isten (politeista környezetben: az istenek) akaratától („kedvelésétől”) független erkölcsi kötelezettség, vagy minden erkölcsi kötelezettség valójában vallási, ennél fogva nem megalapozható egy szekuláris (illetve racionális) etika?

Euthüphrón álláspontja – melyhez a dialógus folyamán újra meg újra visszatér – a **voluntarista álláspontja**: semmi más nem garantálja egy tett helyességét (vallási konformitását), mint az isteni akarat (avagy tetszés). A kérdés azonban az, vajon ez miként kifürkészhető? Emberi ésszel biztosan nem, hiszen valakinek a pusztán „tetszése” nem kiszámítható, ezért nem ki- vagy megismerhető.

A problémát a szöveg következő része teszi világosabbá.

Az istenesség és az igazságosság viszonya (11e-12e)

Euthüphrón zavarát az **aporetikus közjáték** (11b-11e) jelzi. Ez nem csupán arra utal, hogy nem érti egy formailag megfelelő definíció mibenlétét, hanem arra is, hogy valami **komolyabb baj van vallásfelfogásával**. A „körbenforgás” metaforája már ezen a ponton előrevetíti, hogy valamiképp saját berögzött elgondolásainak foglya.

Az **igazságosság és az istenesség** viszonyának felvetése explicitté teszi erkölcs és vallás kapcsolatának problémáját, ami az előzőekben csupán implicit maradt. Euthüphrón ezúttal felfogja egy helyes definíció formális kritériumait: a *definiendum*hoz meg kell adni azt a nemet (*genus*), mely alá tartozik, majd pedig azt a megkülönböztető jegyet (*differentia specifica*), mely elkülöníti a neme alá tartozó többi fajtól. A kérdés tehát az, **vajon a vallási kötelezettség-e a tágabb fogalom** (az erkölcsi pedig ez alá tartozik egy speciális jellemzőkkel rendelkező kötelezettséggént), **vagy az erkölcsi** (és a vallási ennek egy alfaja). Euthüphrón választása meglepő lehet annak fényében, hogy olyannyira aggasztja saját rituális tisztasága (4b-c), miközben mit se törődik vele, vajon jót tesz-e mindezzel az apjának. A vallási kötelezettséget ugyanis szűkebb fogalomként definiálja az erkölcsinél, amikor azt választja, hogy **az istenes az igazságos „része” (azaz egy alfaja), mégpedig az, amelyik az istenek gondozására vonatkozik (az emberekével szemben) (12e).**

Látni kell azonban, hogy platóni-szókratészi perspektívából tekintve **egyik választás sem megfelelő**: sem az istenes nem lehet az igazságosnál tágabb fogalom, sem fordítva. Ugyanis az első esetben lennének olyan vallási szempontból helyes cselekedetek, amelyek erkölcstelenek (nem igazságosak); a második esetben pedig fordítva: lennének olyan erkölcsi szempontból helyes cselekedetek, amelyek istentelenek:

1. eset

2. eset

Az, hogy Euthüphrón ezt a problémát nem veszi észre, a következő felfogásról tanúskodik:

„Az emberi kötelességek egy körülhatárolható része Isten viszonyában létezik, egy másik része embertársaival szemben áll fenn, és következésképp elképzelhető, hogy valaki egyik területen szakértő más kötelességek rovására. Valakinek esetleg erős oldala a »vallás« és gyenge oldala a »becsületesség«, mint az egyszerű walesinek, aki »csodálatosképp mondta az imát, ám soha nem tartotta szavát«. Szókratikus szemszögből ez persze lehetetlen. Minden erény a jó ismerete, és következésképp az igazi erény, ha valóban érte és általa él az ember, az emberi életvitel egészét lefedi. Mind az erkölcsiség, mind a vallás »tartalma« így az emberi életvitel egésze, és elvben teljességgel lehetetlen lenne, hogy megkülönböztessük az ember vallási és morális kötelmeit” (A. E. Taylor: *Platón*. Osiris Kiadó, Budapest 1997, 219.o.).

Amikor Szókratész hagyja, hogy Euthüphrón az igazságosság erényéből mint nemből induljon ki, majd egy ponton érzékelteti, hogy már-már eljutottak az erény definíciójához, de Euthüphrón kitért (14c), kulcsot ad saját vallásossága megértéséhez is:

- Szókratész először is *nem voluntarista*: nem létezhet olyan vallási parancs, mely *pusztán* annál fogva kötelezettségünk, hogy „tetszik” az isteneknek.
- Másodszor: Szókratész – Euthüphrónnal ellentétben, aki nem gondol bele, hogy netán árthat az apjának, mert elvakítja a rettegés a rituális beszennyeződéstől – *erkölcsi racionalista*.

Vallásossága tehát *nem formális* és *nem dogmatikus*: lehet, és kötelességünk is tudni, mi az erény (például az istenesség), mert ezt egy olyan (objektív) jó eszméje határozza meg, melyhez az istenek is tartják magukat – ugyanis az istenek a jó megvalósulását szeretnék a világban (ez az, ami elnyeri „tetszésüket”), melynek eszközei az erkölcsös/istenes emberek. (Ez az a bizonyos „gyönyörű mű, amit az istenek a mi szolgálatunk segítségével hoznak létre” [13e], amire Szókratész

rakérdez.) Ezért az istenek „szolgálata” (13d) egyúttal az emberek szolgálata is, és fordítva. Ahogyan tehát Szókratész számára nem elválasztható egymástól a törvényesség és az igazságosság (*Kritón*), úgy nem elválasztható egymástól az igazságosság és az istenesség sem (*Euthüphrón*). Vallás, etika, politika a szókratészi filozófián keresztül kölcsönösen és elválaszthatatlanul egymásra utaltak.

További olvasmányok:

Taylor, A. E.: *Platón*. Osiris Kiadó, Budapest 1997, 209-223.

Ellenőrző kérdések:

1. Milyen értelmezési problémákat vet fel az *Euthüphrón*?
2. Mi a mű tétje?
3. Milyen kérdéseket vet fel a dialógus vallás és erkölcs viszonyára vonatkozóan?
4. Miért problematikus a vallási és erkölcsi erény elválasztása?

Kiválósági kérdések, feladatok:

1. Hogyan kapcsolódik Szókratész értékrendjében vallás, erkölcs és politika?
2. Helyes lett volna-e, ha Euthüphrón visszavonta volna az apjával szembeni feljelentését miután Szókratésztől eltávozott? Miért?